

A Székelyek történelmi intézményeiről.

I.

Szádeczky Lajos előadó: Tisztelt kongresszus! A régi Erdélyt alkotó három „nemzet” között diplomatikus sorrendben második volt a „székely nemzet”.

A székely nemzet külön egyediség volt, ha tán nem is eredetét, de főképpen ősi alkotmányát, történelmi fejlődését, köz- és magánjogát s honvédelmi intézményeit illetőleg. Ezt vallják régibb és újabb történetiróink, ezt bizonyítják a történelmi hiteles adatok. Ebben a székelyek történetének kutatói között nincs lényeges eltérés; a vita több mint száz év óta főként a székelyek eredetének kérdése körül forog, a mi véglegesen máig sincs eldöntve.

A végletek úgy állanak egymással szemben, hogy a hagyományokat követelők szerint a székelyek Attila Erdély bércei között visszamaradt hunjainak ivadékai; a hagyomány történelmi hűségét le nem ismerők szerint pedig szent László vagy utódai által a keleti határszélre telepített határőrök.

A két véglet között több régibb és újabb elmélet keletkezett a székelyek eredete felől. Van a ki az *avarok*, olyan is, ki az *eszegel-bolgárok*, más a *besenyők*, ismét mások a magyarokhoz csatlakozott *kabarok* ivadékainak tartják a székelyeket s van a ki a hun birodalomhoz tartozott magyarok s mások, kik az Etelközből egyenesen átjött magyarok ivadékait látják bennök.

Végleges ítéletét még nem mondhatunk az eredet kérdésében; nem is tartoznék ide annak fejtegetése; de egyet mintegy a végletek középutján megállapíthatunk, hogy a székelyek történelmi és jogi intézményei régibbek, mint a 900 éves magyar királyság alkotmánya, köz- és magánjoga s némi tekintetben a vezérek korabeli törzs- és nemzetségi rendszert tükrözik vissza.¹⁾

Ezen az alapon tömörül a székelység s ezen épül fel társadalmi, jogi és hadi szervezete s lesz belőle a magyar nemzetnek egy külön sarjadéka: a székely nemzet.

Annyi bizonyos, hogy a székelység, ha eredetére nézve nem is volt külön nemzet (mert a mondai alapon hagyományossá vált hun eredet nem bizonyítható): azzá vált intézményei, független sajtóságos önkormányzata, köz- és magánjogi rendszere és hon-

1) Szabó Károly: „A régi székelység” előszavában.

védelmi szervezete alapján. Azt mondhatnók, hogy a székelység

jogilag, társadalmilag, történelmileg és politikailag egységessé vált s így nemzetté fejlődött intézmény volt. Nem az eredet kérdése a székely történelem lényege, hanem a székelység történeti hivatásának miként való betöltése. Ez lehet a székelység jogos büszkesége, ez az utódoknak megbecsülendő erkölcsi öröksége.

A székelyek valódi története ott kezdődik, a hol a hiteles történelmi adatok kezdenek megszólalni. A Székely Oklevéltárnak eddig megjelent hét kötete 1211-től 1750-ig m. e. 2000 oklevelet tartalmaz, a mely megvilágítja a székelység sok százados valódi történetét s reflex fényt vet a régebbi multra is.

Az első ilyen fény sugar a székelység ősi társadalmi és jogi szervezetére, a végleges letelepedés előtti törzsszerkezetre vetődik.

A nemzetségi és törzsszerkezet, melyet a királyság megalkotása a magyarság. közt megszüntetett, a székelyek között még a XVI. század folyamán is fennállott s a hivatalok viselése ezek szerint váltokozott.

Verbőczy Tripartituma (Pars III. tit. 4.) szerint: a *székelyek kiváltképpen való nemesek* ... és ezeknek mindenestől fogva külön törvények és szokások vagyon, hadi dolgokban bölcsék, kik örökségeket és tisztet nemzetségre és nemzetségeknek ágazatjára osztanak köztek.”¹⁾ Névleg is ismerjük azokat a nemeket és ágakat, melyek a XVI. században a Székelyföldön még nyilvántartattak. Hat nem és 24 ág váltokozott egymás után évenként a székely főtisztviségek, a hadnagyság és bíróság viselésében.

A nemzetségi szervezet ily soká fenmaradásából jogosan következtethetjük, hogy a székelyek letelepedése Erdélyben abban az időben történt, midőn a törzsszerkezet még fennállott.

A betelepítés nem egyszerre történt, első (mint később is „*anyaszék*”) Udvarhely lehetett. A megszállott terület eleinte közösen birták a „nemzetségi földközösség” alapján, úgy hogy nemzetségek és ágak szerint osztották fel magok közt a földet, illetőleg legelőket. Miután a földmivelésre tértek át s falvakat alkottak, a nemzetségi földközösség helyébe a falvak szerinti földközösség lépett; a mi fenmaradt egészen a XIX. századig. E szerint a falunak (nem mint jogi személynek, hanem a lakosok összességének) közös földbirtoka volt, melyet évenként, vagy nagyobb

1) Az 1611. debreczeni kiadás magyar fordítása szerint 456. 1.

időközökben felosztottak a falu lakosai között mivelés céljából. A felosztás sorshuzással történt, mit régi magyar kifejezéssel „nyilvonás” vagy „nyilvetés”-nek mondván, a kisorsolt földet is *nyilföldnek*, „nyilas”-nak, „falu nyilá”-nak nevezték.¹⁾

Ilyen közösen birt nyilföldekről, forgó nyilakról, földosztásokról a XVI. sz. elejétől (1514.) a XVIII. sz. végéig (1796.) vannak adataink a Székelyföldön.

A marosvásárhelyi országgyűlés 1554-ben azt határozta, hogy „minden ember, ki falu nyilát birja, (egy) forintot adjon” rendkívüli adó fejében.

1570. táján írják egy periratban: „Az falu kételen tartozott nyilat adni kinek-kinek az ő conditioja szerint. Egy közlőfőnek is két annit kellett az falu földében adni, mint egy parasztnak, az főembernek annál is többet²⁾” Marosszéken még 1795-ben is „a közhelyek fel szoktak osztatni ... oly formában, hogy jobbágyos nemes embernek adnak 4 nyilat, a szabad székelynek 2 nyilat, a darabontnak és jobbágyinak 1 nyilat. A nyilakat esztendeig vagy több esztendeig birják, de örökséggé nem válik. Csik-Gyergyó Kászonszékben „a nemesi rend 2 részt, a lófő és darabonti egyrészt, a parasztnak pedig félrészt kaptak.” Ugyanúgy Aranyosszékben.³⁾

Nemcsak a falvaknak, hanem a székeknek is volt közös birtokuk. Ilyen volt Aranyosszékben Bogát pusztája, mely hosszában fél, szélességben negyed mértföldnyire terült el, s melyek jóminőségű szántóföldet és réjtét a körülötte fekvő nyolcz székely falu használta, mint „közönséges szabad” földet az első foglalás ősi jogán még 1828-ban is. Ilyen közös szék birtok volt a maroszéki „Székhasas”; a gyergyai u. n. „Közrez” stb.

A közös birtokon kívül jókorán magán birtokok is keletkeztek a Székelyföldön. „Mind szegénynek, mind gazdagnak szabad volt irtani, az községnek is”, írják 1570-ben.⁴⁾ Az ilyen irtványok magán birtokká váltak. A primoroknak és lófőknek állítólag „a nyilföldet örökbe adták” a XVI. században, míg a községnek (a köz székelyeknek) csak haszonélvezetbe⁵⁾ A magán birtok, ugy

1) A sorshuzás úgy történt, hogy a földeket apró papirszeletkékre irták s úgy huzzák azok közül. Ilyen „nyil”-aim vannak 1614-ből, 1671-ből.

2) Székely Oklevéltár. II. 283. 1.

3) Tagányi Károly: A földközösségről. M. Gazdaságtört. Szemle I. 216. 1.

4) Sz. Okltr. II. 283. 1.

5) Sz. Okltr. II. 283. 1.

látszik, már a XVI. században nagyobb részét tette a mivélhető területnek s minthogy ez a főrendek és lófők tulajdonába volt s a közsékelynek nem igen volt magán birtoka: a XVI. században már nagy volt a vagyonskülönböség és aránytalanság a három székelyrend között. A harmadik rend, mely a nyilföldekre volt utalva, elszaporodván, szegénységre jutott s lassanként szabadságát is elvesztette. Némelyek, hogy a közterhek viselésétől, főképp a hadföldelés kötelezettségétől szabaduljanak, önként jobbágságra kötelezték magukat, a primorok magán birtokára telepedvén, mint „földön lakók.” A nagy tömeg a gazdasági és politikai elnyomatás ellen előbb törvényes uton, a székely önkormányzat jogkörében kísérlette meg a reformálást; majd fegyveres kézzel, forradalmak által próbált sorsán javítani; de gyökeres orvoslást nem ért el.

E társadalmi, gazdasági és politikai átalakulás a XVI. sz. folyamán ment végbe s az 1562. év (a székely földelés, leveretés és új rendszabályozás ideje) forduló pont a székelység történetében.¹⁾

Lássuk mik voltak addig a híres székely szabadság fő alkat-elemei s minő változást szenvedett akkor a székelység jogköre.

II.

Személyes szabadság.

A székelyek személyes szabadsága azon alapult, hogy mindannyian *kiváltságos nemesek* voltak, a magyar nemesség jogait élvezték, sőt még azon felül is voltak különös jogaik és kiváltságaik. A nemesi szabadsággal járt a *jogegyenlőség*. Valamiként a magyar nemesség minden rendű és rangu tagjára nézve sarkétel volt, hogy — Verböczi szerint — „nemességekre és jószágokra való képest egyenlő szabadságok és méltóságok vagyon és az urak közül is egyiknek sincsen nagyobb szabadsága, mint akármely nemes embernek és ez okon ugyanazon egy törvénnyel és azon szokással élnek²⁾”: ugy a székely nemesi szabadság is egyenlő volt jogilag, mondhatnók elvi szempontból. A nemesi szabadság egyenlősége mellett azonban a székelység között is meg volt az

1) Ld. Connert János jeles doctorátusi értekezését: A székelyek intézményei 1562-ig.

2) Verböczi Decretum juris Consuetudinarii debreczeni 1611. kiadás 34. 1.

osztálykülönbség, miként a magyar nemesség is különbözött „méltóságokra és tisztekre való képest.”

A székelység közt birtokarányukhoz képest három rend keletkezett s alakult ki már a XIV. században: az *első*k vagy *főemberek*, főnépek (primor), a *lőfők*, lúfejek (primipilus) és *gyalogok*, darabontok (pedites, pixidarius) rendje. Főember az volt, a ki nemcsak maga személyesen szolgált a hadban, hanem birtokarányban „ki 3 lóval, ki négygyel, ki ötten”¹⁾; a lőfő lovon, a gyalog gyalogosan szolgált. A főnép és lőfő jóformán minden hadakozásban részt vett, mint a nemesség, a gyalogok fejenként ritkán mentek hadba, csak az ország szüksége szerint „vagy ötöde, vagy harmada.”²⁾

A három rend nem volt zárt testület, egyikből a másikba lehetett emelkedni vagy alászállani, a vagyon emelkedésével vagy apadásával.

Mind a három rend tagjai általánosságban nemesek voltak. I. Ferdinánd király erdélyi biztosai jelentése szerint: a székelyek mind nemesek és adómentesek.³⁾ Oláh Miklós szerint „mindnyájan nemeseknek kívánják magokat tartani... közöttük a legkisebbnek ugyanazon szabadsága van, mint a legnagyobbaknak”⁴⁾ Verancsics szerint: az évi adózástól tökéletesen mentesek és szabadok.⁵⁾

Tulajdonképpen ugyan *nemes*-nek csak a főrendüeket nevezték,⁵⁾ de a többiek is nemesi jogokkal éltek s a két alsóbb rend sem engedett nemességéből. Udvarhelyszék közönsége „ugymint armalista, donatarius, primipilus és darabont egyenlő nemességű székelyek” 1763-ban protestálnak a szék előtt a „libertinus, ingnobilis és más efféle nemes székelekhez illetlen titulusok” ellen, „melyekkel

1) Székely Okltr. II. 163.

2) Székely Oklevéltár II. k. 283. 1.

3) Székely Okltr. II. 100.

4) Oláh: Hungaria et Attila 195. 1.

5) Verancsics művei I. k. 144. 1.

6) Simon székely ispán a XIV. sz. végén „nobilibus viris senioribus ac toti communitati Siculorum” címzezi levelét. Sz. Okltr. IV. 9. Ferdinánd biztosai szerint: Siculi in communi omnes sunt Nobiles...sed distributi in tres ordines, quorum precipui sunt, vocantur Nobiles.” Sz. Okltr. II. 100. — Az 1555-iki „municipalis consuetudo Siculorum” szerint: Székelyföldön a nemesek között való jegyruha 24 frt, a lőfő-székelyek között való jegyruha 12 frt, a darabont székelyek között való jegyruha 6 frt, a parasztszékelyek között való jegyruha 3 frt.” Sz. Okltr. II. 125.

illetlenül ruháztatnak ... a mérges mirigygyel járó halálnál keservesebb neveket nem szenvedhetvén.” Magokat a főnemeseknél (primoroknál) „alább való, de nemességben egyenlő gradusban levő”-nek nevezik, minthogy nemesi szabadságuk egy fundamentumon épült.”¹⁾

A székely szabadság valóban eredetileg egy és ugyanaz volt mind a három rendre nézve, csak a hadkötelezettség módjában és a tisztségek viselésének jogában volt különbség főember, lófő és közszekely között. Személyes szabadsága eredetileg a harmadik rendbelinek is ugyanaz volt, mint a két első osztálybelinek. És ezt a székely nemesi szabadságot nemcsak otthon élvezték, hanem az is, ki a Székelyföldről elköltözött. Nagy Lajos király 1346-ban a Szabolcs vármegyébe telepedett Sényői Pálnak kétségbe vont székely szabadságát ítélettel biztosítja. Az 1555-iki székely jogszabályban is olvassuk, hogy „Székelyföldről ha ki akart menni, szabad volt mindenkor. Valamely székely szolgálni akart menni (t.i. hadseregben), bár más országban is, szabad volt szolgálni menni.”²⁾

Ez a székely szabadság és jogegyenlőség azonban az idők folyamán változást szenvedett. A birtokviszonyok különbözősége társadalmi különbséget idézett elő s ezzel járó hadi szolgálat különbözősége átalakító hatással volt a jogviszonyra is. A székbeli hivatalok viselésének joga már korán a két első rend hatalmába került. A két legfőbb hivatal, a mely jövedelemmel járt, bizonyos lófőségekhez (birtokhoz) volt kötve, melyek adás-vevés tárgyát is képezték. A harmadik rend a hivatalviselésből kiszorult és sokféle jogtalanságot szenvedett már a XV. században. Hunyadi János kormányzósága alatt már szükséges volt a régi székely jogokat átvizsgálni és oklevéllel biztosítani. Mátyás alatt a főemberek és közszekelyek éles viszályban állanak egymással. A főbbek ugyanis Kézdi, Orbai és Sepsi székben sokféle módon elnyomták a közszekelyeket és kiforgatták régi jogaikból. Ezek e miatt fellázadtak elnyomóik ellen és panaszszal fordultak a királyhoz, a ki megkönyörülvén rajtuk s elnyomatásukon, intézkedik a régi jogok visszaállításáról. E végett az erdélyi vajda s egyszersmind székely ispán, mint a király által kiküldött bíró, gyűlést tart Zabolán s a

1) Jakab E. és Szádeczky L.: Udvarhely vármegye története 505. l.

2) Székely Okltr. II.

háromszék régi törvényeit és jogait megvizsgálván, azokat megújítja, írásba foglalja.

A zabolai gyűlésen a közsékelyek szabadságukat biztosítani igyekeznek a főemberek elnyomása ellen. Végeztetett, hogy a köznép ne legyen alávetve a főbeknek s szolgaságra ne kényszeríttessenek, hanem szabadon költözködhessenek bárhová s állhassanak bármely főember védelme alá. A köznép az előkelőknek szántani, kaszálni, aratni nem köteles. Elhatározták, hogy a mint Kézdi széken van, úgy Sepsi és Orbai székén is tizenkét esküdt választassék, fele a főnépek közül, fele a közsékhelyek közül a bírászkodásra. Az esküdtszéktől Udvarhelyszékre, onnan a székely ispánhoz végül a királyhoz lehessen felebbezni. Ha valamelyik esküdt e végzések ellen működne, s valakinek jogát tudatosan elrejtene, vagy meghamisítaná, megbizonyítván, a rendek egyező határozata szerint megérdemli, hogy megnyuzassék és bőre szalmával kitömessék. Hitelező adását a székekben a bírák előtt perelje és zálogolja, ne önhatalmulag. A székbiró három lovasnál többel ne szállásolhasson el közöttük, és csak egy helyettest tarthasson, ne többet. Ha valaki a községet az előbbi szolgaságba hajtani akarná, az esküdtek adják tudtára a székely ispánnak s ez az olyanokat fő- és jószágvesztéssel büntesse kegyelem nélkül. Végül, ha valaki a székely község ellen visszavonást, vizzályt, egyenetlenséget szitana: fő- és jószágvesztéssel sujtassék és hűtlenségben marasztaltassék el s minden jogát elveszítse. A főbeknek a vizzály idején (tempore prenarratae gverrae) a köznéptől elvett javai három nap alatt adassanak vissza, szédult vagy felégetett házaik szent János napjáig építtessenek fel a köznép által, hűtlenség terhe alatt.¹⁾

E nevezetes oklevélből kitűnik, hogy a főnépek annyira elnyomták a közsékelyeket, hogy ezek önvédelemből erőszakra vetemedtek, raboltak, égettek s lerombolták a primorok házeit. A királynak kellett intézkedni s az ő rendeletére a vajda mint székely ispán lép közbe s erdélyi nemesekkel, az összes székely székekből összehívott főemberekkel s a forrongó három szék főnépeivel és közsékelyeivel tartott gyűlésen tart vizsgálatot, revideálja a székely jogszokásokat s tesz igazságot és alkot törvényczikkeket a főnépek és község számára.

Ezek az artikulusok azonban nagyobbrészt csak papiroson maradtak s a harmadik rend sorsa mindinkább sulyosbodott.

1) Sz. .Okltr. II. 82—86. 1.

II. Ulászló gyenge kormánya alatt az elnyomatás s a székelység sanyargatása általánossá vált.

Báthori István erdélyi vajda és székely ispán valóságos zsarnoka volt a székelyeknek. Ez a féktelen olygarcha, a ki Mátyás halála után olyan királyt akart, kinek üstökét a markában tartsa, Ulászlót semmiben sem véve, embertelen kegyetlenséggel zsarolta Erdélyt s főkép a székelyeket. Nyíltan hirdette, hogy ő örökös vajda Erdélyben, s annak, a ki ellene a királyhoz akar folyamodni, két feje legyen, hogy ha az egyiket elveszti, elővehesse a másikat. Különösen a jogaira és önkormányzatára féltékeny székelység ellen dühöngött, főembereiket kinoztatta, ölette, számkivetette; házaikat leromboltatta, a népet elnyomta, zsarolta, Udvarhely vára építésénél közmunkára kényszerítette.

A székelyek végre fellázadtak a kegyetlen zsarnok ellen. A hét szék közönsége a királyhoz intézett folyamodványában elősorolja a vajda türehetlen zsarnokságát, egyebek közt, hogy „közénk mint ellenségre erős sereggel jött és közülünk sok ártatlant megöletett, megvakított, másoknak házait romboltatta le, nejeiket, lányaikat kifosztatta, minden vagyonukat, javaikat elvitette ... A mit soha sem hallottunk, közöttünk kastélyt építettett ... hogy abból bennünket elnyomhasson és rabolhasson ... Soha ilyen elnyomatást nem szenvedtünk ... Mikor közöttünk volt, azt mondogatá, hogy jobb volna ha Székelyföldön bűdös dögök hevernének, mint hogy székelyek lakjanak, mert felségednek semmi hasznot, sem szolgálatot nem teszünk”... Kéri azért, hogy a király tekintse meg nagy elnyomatásukat és tegye le a vajdát, mert ha ott marad, inkább kibujdosnak az országból, mitsem tovább türjék zsarnokságát.¹⁾

A székelyek midőn ezt a király elé terjesztik, egyszersmind fegyverre keltek a vajda ellen. (1492 decz.) A király a székelyek kérését teljesítette: 1493 elején Báthoritól a vajdaságot elvette és másra ruházta.²⁾ II. Ulászló azzal is megmutatta később a székelyek iránt jóindulatát, hogy 1499-ben a háromrendű székelyek részéről bemutatott régi szabadalmaikat és jogszokásaikat tartalmazó czikelyeket megerősíti és kiváltságlevél alakjában kiadja.³⁾ Ez főkép önkormányzatukat biztosítja s megállapítja hadkötelezettségük módzatait, az adómentességet, s az u. n. ökörsütést stb.

1) Székely Okltr. I. 272.

2) Sz. Okltr. III. 124.

3) Sz. Okltr. III. 138.

III. Adómentesség: ökörsütés.

A székely nemesi szabadság legföltettebb joga volt az adómentesség.

A székelyek adómentesek volt egész a XVI. század derekáig. Adófizetéssel épügy nem tartoztak, mint a magyar nemesek. A pénzbeli adózás helyett azonban egy különös adónemet honosított meg közöttük a jogszokás, a mit *ökörsütés* néven ismerünk. Természetben való önkéntes adózás volt ez, a mi az idők folyamán rendessé vált. Ez abból állott, hogy a király koronázása, házassága és trónörökös születése alkalmából minden telek után egy-egy ökröt adtak a királynak, a mit, minthogy az ily ökrökre bélyeget sűtöttek (a szék kezdőbetűjét), ökörsütésnek neveztek.

Erről az első adat a XIII. század derekáról szól.¹⁾ Viszont a székelyek adómentességét már egy 1301-iki kiváltságlevél emlegeti.²⁾ Mátyás király 1473-ban mondja, hogy „a mi hü székelyeink örök időktől fogva semmiféle pénzfizetéssel nem tartoznak, hanem csak önkéntes és készsleges ajándékkal a király házasságának és fiaik születésének örömnünpére.”³⁾ Bonfini azt mondja, „hogy a székelyek a szabadságot annyira szeretik, hogy készebbek lennének halált szenvedni, mint adót fizetni. Csak kéréssel és a király kegyével birattak arra, hogy Mátyás királynak némelykor házanként egy-egy ökröt adjanak.”⁴⁾

Mátyás király idejében tehát még ez az adó is önkéntes (spontanea) és készsleges adomány (prompta oblatio) volt.

II. Ulászló 1499-iki kiváltságlevele is hangsulyozza, hogy „a székelyek minden adófizetéstől mentesek, mint igaz nemesek”, csupán egy-egy ököradással tartoznak minden telek után a király koronázásakor, első házasságakor és első fia születésekor.⁵⁾

Ulászló kiváltságlevele azt is megmondja, hogy az ökörsütés helyére felhajtott ökrökből a székely felét magának kiválasztotta s a másik feléből választott egyet a király embere.

Ezt sem szívesen fizették a székelyek. A XVI. század elején midőn Tomori Pál mint fogarasi várnagy Ulászló rendeletére az

1) 1256-ból és 1263-ból. Sz. Okltr. I. 13—14.

2) Sz. O. I. 30—31.

3) Sz. Okltr. I. 220. 1.

4) Bonfini hist. 1774. kiadás 108. 1.

5) Sz. Okltr. III. 140—141.

ökörsütésre 500 lovassal Marosszékre ment, a székelyek ellentálat-
tak s Tomori seregét megverték.¹⁾

Még a XVI. sz. derekán is megvolt az ökörsütésnek önkéntes
jellege, a mennyiben azt a székely nemzetgyűlésen kérni kellett
és az határozott felette és a behajtás módja felett.²⁾ A behajtás
ugy történt, hogy minden közszékely felhajtotta minden ökrét
(eskü alatt) a végrehajtók elibe s a kinek pl. négy volt, kettőt
előbb kiválasztott magának s a másik kettőből a király embere
választott egyet. A kinek két ökre volt, azokat összezsapták más
hasonló két ökrös gazdáéval s ezek közösen választottak ki kettőt s
a király embere a más kettőből választott egyet. E szerint minden
negyedik ökör lett a királyé.³⁾

IV. Birtokjog. Önkormányzat.

A székely szabadságnak lényeges alkateleme volt a *székelyek
birtokjoga*, mely főkép abban különbözött a magyarokétól, hogy
a székely birtok még hűtlenség, hazaárulás vagy felségsértés esetén
sem volt elkobozható s magszakadás esetén sem szállott a koro-
nára, hanem a vérrokonok, vagy ilyenek hiányában a szomszédok
örökölték. Aranyosszék bogáti közös birtokán az örökös nélkül
elhalt székely földje azé lett, a ki előbb vágta belé ekéjét.

A székely constitutio szerint „székely ember örökségét semmi-
képpen el nem vesztheti, ha a fejét, hitelenségét elvesztené is,
hanem atyafiára marad”.⁴⁾

A székely örökségben tehát királyi jog nem volt. Székelyföldön
a király birtokot sem adományozhatott, székely örökséget, mely
nemek és ágak jogán szállott át, csak székely örökölhetett s szé-
kelylyé a király kiváltságlevéllel senkit sem tehetett. V. István
megpróbálta két hívét székely joggal felruházni s két falujokat
Udvarhelyszékhez csatoltatni, de a székely kebelébe nem fogadta,
mert birtokosaik nem voltak székelyek.⁵⁾ Károly Róbert király a

1) Oláh: Hungaria et Attila 196. 1.

2) „De modo exigendi cuncluditor cunr ipsis in congregatione eorum generali, in qua
signatura boum petitur et decernitur”. I. Ferdinánd biztosai jelentése. Sz. Okltr. II. 100.

3) Ugyanott 101.

4) Sz. O. II. 121.

5) Szabó Károly: A régi székelység. 186. 1.

kászonszéki Lok nevű havasi völgyet, melynek előbbi birtokosa örökösök nélkül halt meg, a székely Apor Sándornak adományozta, de a csiki székelyek a királyi adományozás ellen tiltakoztak s ősi öröküket megtartották.¹⁾

Az 1562-iki székely támadás után a segesvári országgyűlés nyirbálja meg a székelyek birtokjogát, kimondván, hogy ezentul hűtlenség esetén a székelyek „mind fejenként jószágokat és örökségeket elveszessék”.²⁾ Ezt a kiváltságot a székelyek régi szabadságát visszaadó 1601-iki országgyűlés sem állította többé vissza.

A székely örökség az atyafiak hire és tudta nélkül nem volt elidegeníthető. A székely constitutio szerint (1555.) „atyafi atyafi ellen idegennek semmijét el nem adhassa, ... ha 32 esztendő közben tilalom (t. i. óvás) lett volna benne, a vér gyökér visszaveheti”. Rokonoknak az eladó birtokhoz elővételi joga volt. „Ha valamely örököt eladnak és a kit illetve meg nem kínálnák vele, ha ellene mond, 15 napig várják meg véle, ha megveheti az örökséget, adják néki”.³⁾ A birtokjog 32 év alatt évült el, ha nem tiltakozott az alatt az igénylő. Zálogos jószágában nem volt „időmulás” (elévülés), úgy „vérgyökér” örökségben sem, „mivel vér atyafiak között időmulás nem lehet”.

Az örökösödés úgy történt, hogy ha valakinek fia s leánya volt, a birtok a fiút illette, de a fiu a leányt tartozott „a maga székének törvénye szerint” kiházásítani. Ha a székelynek csak leánya maradt, birtokát ez örökölte s az ilyet „*fiuleány*”-nak nevezték. Ha két leánya maradt: egyaránt osztottak, t. i. mind a kettő fiuleánynya lett. Magyarországon a fiuörökös nélkül elhalt magyar nemes birtoka a koronát illette s csak a király tehetett örökössé a leány utódot: a Székelyföldön maga a székely jog tette örökössé a leányt. Ez volt a fiuleányság. Egyenes örökös híján az oldalági rokonokra szállott a jószág.

A székely szabadság egyik fő alkotó része volt a székelység *önkormányzati joga*.

A székelyek az ő székeikben saját magok által választott tisztviselők által igazgattattak. A szék legfőbb tisztviselője volt a legrégibb időben a *hadnagy* (maior exercitus) vagy *kapitány*. Ez is mutatja, hogy a székelység első sorban hadi intézmény volt. Ő volt

1) Ugyanott 185.

2) Sz. O. II. 162.

3) Sz. O. II. 121.

a szék haderejének főparancsnoka, ő tartotta béke idején a hadiszemléket (lustrálást), ő intézte a székely ispán rendeletére a hadfelkelést s ő vezette hadba a szék hadseregét, ha általános hadfelkelés volt Moldva, Oláhország felé, vagy védelmi háború az országban bent. Ha részleges hadfelkelés volt az ország nyugati, vagy északi része felé, akkor a hadnagy helyett a szék által választott külön vezér is lehetett.¹⁾

A hadnagy vagy kapitány volt eleinte a szék törvényszékének elnöke, ő hajtotta be a birságokat s illetménye azok egy részéből állott. Az ökörsütésnél is nagy szerepe volt s fáradtsága jutalmául a nagyobb székekben 24, kisebbekből 12 ökör volt osztályrésze (az 1555. lajstrom szerint).²⁾

A szék második tisztviselője volt a *székbíró*, vagy *főbíró* (judex terrestris vagy sedis), kinek főfeladata volt a bíraskodás a szék esküdtéivel. Jövedelme a birságok egy része volt, az ökörsütésnél székenként 12—18 ökör.

A hadnagyság és bíróság nemek és ágak szerint váltakozott, vagy a szék által választatott. Mátyás király 1461-ben megerősíti Kászonszéknek Zsigmond király által adott ama kiváltságát, hogy ők magok választhassanak hadnagyot és székbírót.³⁾ A választás jogát 1462-ben elvesztették.

A székbíró helyét 1562. után a *királybíró* foglalta el s ez lett a szék első tisztviselője. Már előbb is voltak királybírák, mintegy a szék törvényszékének ellenőrei.

Báthory Zsigmond 1601-ben újra megengedi a székeknek, hogy kapitányokat szabadon választhassanak a köztük lévő nemesek közül. De ez inkább csak kijelölés volt, mert négy vagy több jelöltre maga nevezett ki a fejedelem. Az Approbata szerint a kapitányokat a XVII. században már ismét a fejedelem nevezte ki.

Az 1555. székely constitutio szerint „a királybírák dolga az, hogy a székhelyeken üljenek és esztendeig a (szék)biráktól háromszor számot vesznek”. Helyetteseik is voltak, az *alkirálybírák*. A főkirálybíró a fejedelem nevezte ki.

A szék törvényszékének többi tagjai a *székülők* voltak, kikkel a bíró és kapitány törvényt látott. Ezeket a két első rendből választották; a zabolai gyűlés 1466-ban a 12 esküdt felét az előkelők

1) Sz. O. III. 138.

2) Sz. O. II. 125.

3) Sz. O. I. 195.

felét a községből rendelik választani. De a XVI. században ismét

csak a két első rendből választják őket évenként, az 1562. törvények szerint minden székben 12-öt a főnépek és lófők közül.³⁾ Jövedelmük a birságok egy része volt.

A szék tisztviselői közül tehát a hadnagy (vagy kapitány) szék-bíró és székülők a XVI. sz. végéig a székek választottjai s a királybíró a király által kinevezett hivatalnok volt.

A királybírák az Approbata szerint a XVII. században már a szék által választottak, míg a kapitányokat ekkor már a fejedelem nevezte ki.

A XVIII. században a királybírákat a szék jelöli ki s a királyok erősítik meg, illetőleg nevezik ki.

A királyi hatalom főszemélyesítője a székelyek között eleitől fogva a *székelyek ispánja* (comes Sicolorum) volt, a mely méltóságot eleinte magyar (sohasem székely) főnemesek, később rendszeren a vajdák s a fejedelemség idején magok a fejedelmek viselték. Az első székely ispánt 1235-ből ismerjük. A székelyek ispánja eleitől fogva a király hivatalnoka volt, néha kettő is, s voltak helyetteseik (vicecomites), a kiket ők neveztek ki. A vajdák rendszerint az alvajdákat nevezték ki székely alispánná.

Miután a fejedelmek vették fel a székely ispán czimét, főkapitányt állítottak a székelyek élére és ez rendszeren a két király vár (Udvarhely és Várhely) várnagya is volt.

A székelyek ispánja volt a székelyek fővezére s főbirája, kihez a perek a főtörvényszéktől felelősekké váltak. Ők végezték a hadiszemléket (lustrum), ők elnököltek a nemzetgyűléseken, mozgósították véres kard vagy rendeletek által a székely hadsereget. A székely ispánnak (1429 óta) két banderiumot kellett tartaniok, ugyanannyit, mint a vajdának.²⁾ Főjövedelme volt Töröcsvár és Görgény vára uradalma hasznélvezete, beiktatása alkalmával mind a hét széktől egy-egy lovat kapott és pedig olyat, hogy azon tisztességesen mehessen a hadba;³⁾ azon kívül a birságokból is részesült s rendes fizetést huzott a királyról is.

A székelyek önkormányzatának és törvénykezésének elsőfoku foruma a *székgyűlés* volt. Eleinte minden szabad székelynek joga, sőt kötelessége volt a székgyűlésen megjelenni, később a harmadik

1) Sz. O. II. 163.

2) Sz. O. I. 126.

3) Sz. O. III. 141.

rend kiszorult a gyűlésekből. Ezek intézkedtek a szék önkormányzati, közigazgatási ügyeiben s bíráskodtak a perekben.

Zsigmond király 1404-ben Miklósvárszéknek jogot ad arra, hogy a többi székek szokása szerint törvényt napot tarthassanak s a perekben ítéljenek. Később nem a székgyűlés, hanem csak az előkelők ítéltek a perekben. A XV. században esküdszékek keletkeztek. A zabolai gyűlésen 1466-ban elhatározták, hogy más székek példájára tizenkét esküdtet választanak, felét az előkelők közül, felét a köznépből.

A szék törvényszékéről eleinte Udvarhely mint anyaszék elé felebbezték a pereket, vagy a nemzetgyűlés elé, innen a székely ispán s harmad izben a király elibe.

II. Ulászló 1499-iki privilégiuma szerint a perek előbb e székeken tárgyaltnak, onnan Udvarhelyszékhez, mint anyaszékhez (ad Udvarhely sedem, scilicet universalem) felebbezhettek, innen a székely alispánhoz, majd a székely ispánhoz s végül a királyhoz.¹⁾

1505-ben az Udvarhelyt tartott nemzetgyűlés az összes székelység számára külön felebbezési törvényszéket állított fel Udvarhelyen, melynek 17 tagja volt: 4 főember és 13 lófő Udvarhely és Keresztur székéből választva a nemzetgyűlés által.²⁾

Székelyföld önkormányzatának legmagasabb fóruma, az összes székelységre kiterjedő törvényhozási és bíráskodási intézménye volt az u. n. *nemzetgyűlés*. Első okleveles adat 1344-ből említi.³⁾ Ettől fogva a XVI. századig rendkívüli időközönként összehívták, midőn szükségét érezték. Ilyen volt a zabolai gyűlés (bár részleges) 1455-ben, melyen a székely ispán elnöklete alatt magyar főnemesek, s az összes székely székekből nagy számmal s a három szék előkelősége és közönsége vett részt. 1505-ben Udvarhelyt „az egész székely földének lakosai” nevében írják, hogy „a mi országunknak régi szokása szerént néminemű szükséges dolgaink véghez viteléért és némely illetlen szokásoknak megjobbításáért közönséges gyűlést hirdettünk”.⁴⁾ 1506-ban „Székelyország földének lakói és az egész Székelyföldön lévő székelyeknek minden felső és alsó renden lévői” ... Udvarhelyszéknek Agyagfalva nevű majorjában az mű országunknak közönségesen való szükséges

1) Sz. O. III. 142.

2) Sz. O. I. 306.

3) Sz. O. I. 51.

4) Sz. O. I. 306.

dolgaiért kiváltképpen való gyűlést hirdettek és rendelték, hogy a külömb-külömbféle egyenetlenségeket és hitvány szokásokat eltör- lenék és hadnák”¹⁾

Nemzetgyűlést tehát a székely nemzet saját elhatározásából hív össze s ott „Székelyországunknak régi bevett autoritásából és hatalmából” hoz törvényeket és biráskodik fontos ügyekben. A nemzetgyűlést az előkelők kérésére a székely ispán vagy Udvarhelyszék kapitánya hívja össze.

A zabolai gyűlésen (1566) az ispán elnököl; az udvarhelyin (1504) Udvarhelyszék hadnagya.

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma szerint szükség esetén Udvarhelyszék kapitánya hívja össze a székelyek három rendjének összességét. Nem kellett hozzá tehát királyi engedély vagy az ispán engedélye.

A nemzetgyűlés hatásköre igen tág volt. Törvényeket hoztak, biráskodtak, 1505 előtt első felebbviteli törvényszék volt, ítelt a hamis birák és a politikai bűnösök, a lázítók ügyében, megsza- vazta az ökörsütést s annak behajtási módját. Hatalmi köre nagyobb volt a királyénál is, mert jószágvesztésre is ítéltetett.

A zabolai gyűlés azt határozta, hogy a kik a közönséget régi szolgaságába akarják taszítani, életükkel lakoljanak és vagyonuk elkoboztassék, minden kegyelmezésre való kilátás nélkül. Az igazságtalan esküdtet bőre lenyuzására és szalmával kitömetésre itéli érdemesnek.²⁾

Az udvarhelyi nemzetgyűlés (1505) az igazságtalan birákat számkivetésre s minden ingó-bingó marhái és öröksége elveszté- sére itéli s még azt is, a ki megkegyelmezésükben fáradozna.³⁾

II. Ulászló 1499-iki privilegiuma meg akarja szorítani a nem- zetgyűlés eme nagy hatalmát s a közszabadság ellen vetők és a nemzetgyűlés által fő- és jószágvesztésre ítélteknek fenn akarja tar- tani a királyhoz felebbezést és a kegyelmezés jogát, mert nem illik, — ugymond — hogy a királyi tekintély elől elzárassék.⁴⁾

Az agyagfalvi nemzetgyűlés (1506) már ebben az értelemben határoz, de úgy, hogy a nemzetgyűlésnek is fentartja a kegyel- mezés jogát. A pártütő, nemzetáruló — ugymond — minden tisz-

1) Sz. O. I. 313.

2) Sz. O. III. 84.

3) Sz. O. I. 307.

4) Sz. O. III. 143.

tességét és becsületét elveszesse, semmi tisztet ne is viselhessen és

itt Székelyországban soha ne is lakhassék, mindazáltal öröksége igaz örököseire maradjon és az ilyeneknek, mint hitetleneknek senki a *fejedelmen kívül* grátiát ne adhasson, hanem ha az egész székelység egyenlő akaratból.¹⁾

A király kegyelmezési jogát tehát elismerik, de mellé állítják, mint egyrangut, a székely nemzetét.

Ezek a törvények mutatják a székely nemzetgyűlés nagy hatalmát, mely még a királyét is felülmutta annyiban, hogy alaptörvényt megváltoztathatott, jószág elkobzásra is ítélhetett, mire a király nem.

A székely nemzetgyűléstől Verancsics erdélyi püspök, majd esztergomi érsek így rajzolja: a gyűlésre fegyveresen jönnek özsze, a főemberek körbe ülnek, a többiek nagy lármával zajongva állanak közöttük s élénken tiltakoznak, nehogy olyat határozzanak, a mi nekik nem tetszik. Ha valamit akaratuk ellen végeznek, kitörnek az ellen, a ki miatt valami szokatlan teher alá estek, az ilyenek aztán úgy töltik ki bosszujukat, hogy házát tömegesen megrohanják s földig lerombolják. Ha valaki szabadságuk ellen újítást tervez, azt fegyverrel is üldözik s ha elfoghatják, a gyűlés színe előtt megölik.²⁾

A házlerombolás ősi székely virtus volt, melynek sok példáját ismerjük a századok folyamán. Minden székely támadás ezzel kezdődött. Oláh Miklós is írja a XVI. sz. közepén, hogy ha valaki közülök az ország és közjó ellen vétett, vagy alattomosan szabadságuk ellen törekedett, vagy a közfelkelésre nem jelent meg, minden vagyonát zsákmányra hányván, házát földig lerombolják és ha közre kerithetik, megölik.³⁾

Az 1466. zabolai gyűlés is felépitni rendeli a megelőző lázongás alkalmával lerombolt, vagy felégetett uri házakat.⁴⁾ Az agyagfalvi nemzetgyűlés végzéseiben fel van említve „a házaknak elhányások, mint az elmúlt időkben egy néhányszor megestenek.”⁵⁾

Az 1562-iki támadás is azzal kezdődött. 1599-ben midőn Mihály

1) Sz. O. I. 315.

2) Verancsics művei I. 146.

3) Hungaria et Attila 197. I.

4) Sz. O. III. 86.

5) Sz. O. I. 315.

vajda mellé állottak, legelőbb is Várhegy várát dulták szét és Senyei Pongrácz házát Oroszfaluban rombolták le.¹⁾

A székely nemzetgyűlések a XVI. századdal megszűntek. Az utolsó volt az 1555-iki, mely a székelyek régi szokásjogát törvénybe iktatta. A rendszeres országgyűlések tartása mintegy fölöslegessé tette s az 1562-iki nagy átalakulás után nem szívesen látta volna a fejedelmi hatalom. De a nemzetgyűlés emléke élénken élt a későbbi századokban is a székelyek emlékezetében. Br. Apor Péter 1744-ben, midőn Mária Terézia hadfölkelést hirdetett, azt indítványozza Bécsben, hogy az egyöntetű eljárás megbeszélésére hívják össze a székely nemzetgyűlést, mint „boldog emlékü eleink ideiben” szokásban vol, „mikor ilyen nagy momentumu dolgok folytanak.”²⁾ De Bécsbe erről hallani sem akartak.

Udvarhelyszék József császár halála után nemzeti gyűlés tartását kívánja az unio előkészítése ügyében, de — úgy látszik — elmaradt.³⁾ A XIX. sz. erdélyi országgyűlésein szokásban volt, hogy az országgyűlés megnyitása előtt a három nemzet előzetesen nemzeti gyűléseket tartott.

Az utolsó székely nemzetgyűlést 1848. okt. 16—17-én tartották az agyagfalvi réten, gr. Mikó Imre kincstárnok, választott elnök vezetése alatt, a hol m. e. 30,000 székely gyűlt össze az összes székekből s elhatározták a haza védelmére a hadfölkelést.

A nemzetgyűlések eme vázlatos képe is mutatja, mily tágkörű volt a székely nemzet jogköre és önrendelkezési joga; ezekben a nemzetgyűlésekben mintegy a vezérekkorabeli ősmagyar nemzetgyűlések képét szemlélhejtük.

V.

Honvédelem. Hadkötelezettség.

A székelysége a fennebb vázolt széleskörű jogokkal szemben nagyarányu kötelezettség is háramlott: *a honvédelem és hadakozás kötelezettsége*. Minden székely született katona volt ifju korától vénségeig. Mint az ország nemesei fejenként kötelesek voltak a királyi vagy fejedelmi seregben szolgálni.

Az erdélyi három nemzetnek Mátyás király által megerősített hadfelkelési szabályzata 1463-ból így rendelkezik felőlük:

1) Sz. O. IV. 145.

2) Br. Apor Péter verses művei és levelezése II. k. 315.

3) Udvarhely vármegye története (Jakab Elek és Szádeczky Lajos) 543.

A székelyek régi szokásuk szerint a hadseregbe nemzetök két harmadát tartoznak küldeni, egy harmada minden eshetőségre otthon maradván. Hadrakeltésük vagy véres kard körülhordozásával, vagy a székelyek ispánja levelével történjék. Midőn a szükség hirtelen felkelést kíván, a székek kapitányai dobokkal vagy szaldobokkal (zaldobonibus) és a tüzhalmokon meggyújtott máglyákkal keltse fel a népet s a ki erre fel nem kél, fejét veszítse. A székek kapitányai tartoznak béke idején nem ritkán szemlét tartani a fegyverek és egyéb hadi készlet felett.”¹⁾

II. Ulászló 1499-ben kiváltságlevelében így írja le a székelyek hadkötelezettségét:

Midőn a király kelet felé, azaz Moldva ellen személyesen vezet hadat, a székely lovagok és gyalogok fejenként tartoznak az egész sereg *előtt* járni és a határszélen tul 15 napig saját költségükön bevárni az ütközetet, aztán visszajövet a királyi sereg *mögött* járni. (A székely tehát elő- és utóvéd volt, mint a kabarok vagy a besenyők.) Midőn a király kelet felé helyettesét küldi, akkor a székelyeknek fele tartozik vele menni. Ha a király dél felé, t. i. a havaseli részek ellen személyesen vezet hadat, a székelyek fele megy vele elő- és utóvédül; a király helyettese vezetése alatt ötödrészüket. Nyugat felé e király mellé 10 telkes székely egy-egy zsoldost küld, a király helyettese mellé huszadrészüket s ugyanennyit, ha a király észak felé személyesen vezet hadat. A székeklyekkel minden székből egy kapitány megy a főemberek közül. Védelmi háborura tartoznak mindnyájan fölkelni s a haza védelmezésére folytonosan örködni. A ki a táborból megszökik, vagy a seregben zavart támasztana, fejét veszítse s ingó javai a királyra és tisztjeire szálljon. A ki otthon marad, azt az ispán a székelyek főembereivel büntesse meg és birságolja. A lustrumok alkalmával a székely főemberek zsellérei és a földönlakók s az olyan szegények, kiknek 3 firt ára ingóságuk nincs, valamint a városok és mezővárosok lakosai támadó háboru alkalmával felmenthetők, de ha az ellenség az erdélyi részeket támadta meg, akkor azok is kötelesek a székely ispán felhívására táborba szállani.²⁾

Oláh Miklós szerint (1540. előtt) könnyen összeirhattak ötven-ezer fegyverest, sőt többet is.³⁾ Verancsics harmincz ezeret ir, a

1) Sz. O. I. 198.

2) Sz. O. III. 138. stb. I.

3) Hungaria et Attila 195.

nélkül, hogy házaikat védelem nélkül hagyják. Többszörire lovon katonáskodnak, katonai ékességgel nem tündökölnék, de számerejükbe és régi vitézségükbe bizakodva keményen harcolnak. Ha hamar csatára nem kerül a dolog, a táborozást megunva, lassanként elszélednek. Táborozási kötelezettségekre nézve azt írja, hogy ha kelet vagy éjszak felé a határon túl kell támadni, vagy a haza határai között védelmi háborúba hadakozni, mindnyájan fegyvert fognak s addig harcolnak, míg a háború tart; nyugati ellenségre tizedrészeket küldik s tizenötöd napon túl nem maradnak táborban; déli ellenségre fele részek megy s addig harcolnak, a míg csak bírják.¹⁾

Ferdinánd követői szerint (1552.) a székelyek kötelesek a királlyal fejenként a hadba menni s ilyen szolgálni egy hónapig. Ha addig nem dől el a harc, a hónapon túl zsoldot kapnak, ha a király őket a hadseregnél akarja tartani. Ezen kívül 100 lovasnak állandóan a királyi udvarban kell lennie, kiket évenként háromszor föl kel váltani.²⁾

A marosvásárhelyi országgyűlés 1545-ben a felfegyverkezést így szabja meg: Azok a lófők, kiknek 50 forint (ma 1000 forintnyi) értékű vagyonuk van, lovat, sisakot, pánczélt, dárdát tartsanak. (Ezek tehát nehéz lovasok, pánczélosok.) A kiknek 15 frt értékű van, azoknak lovuk, paizsok, dárdájok legyen. A többi lófőknek legalább lovuk legyen.³⁾ (Fegyvert ezek, úgy látszik, kaptak.)

A székely támadást követő 1562-iki segesvári országgyűlés úgy rendezte a székelyek hadikötelezettségét, hogy „az főnépek és lófejek lovakkal, pánczéllal, sisakkal, paissal, kopjával hadakozóképen jó móddal készen légyenek mindenkor.” A lófők „egy holnapon az ő költségeken éljenek az után mű nekik (mondja a fejedelem) minden óra segítségül egy-egy forintot adatunk. Az főnépek is az ő rendeknek és állapotoknak mivolta szerént, ki három lóval, ki négygyel, ki ötten legyenek készen jó szerrel, kiknek mű esztendő által egy-egy lóra 8—8 forintot adatunk nyargalásul (t. i. békében), mikor pedig országunk szüksége kívánja és szolgálatban léznek (t. i. hadban), 2—2 forint hópénzt adatunk nékiek.”⁴⁾

1) Verancsics munkái I. 144.

2) Sz. Ó. II. 100.

3) Sz. O. V. 58.

4) Sz. O. 11.162.

A harmadik rend általános hadkötelezettsége (jobbágyokká tétetvén) megszűnt, de a fejedelem a tehetősebbek közül kiválasztott némelyeket és „veres drabanttá” tette, hogy mint gyalogkatonák szolgáljanak.

Az 1601-iki felszabadítás után a községeknek, az u. n. szabadosoknak, ismét katonáskodni kellett, a mi alól sokan úgy vonták ki magukat, hogy jobbágyul kötötték le magukat főembereknek és lófőknek, úgy, hogy az 1622-iki országgyűlésen törvényt hoztak, hogy „senki szabad székely el ne köthesse s adhassa magát, ha ki eladta volna is felszabaduljon és bármikor szolgálátjok kívánatit, személyök szerint hadba menjenek, ha ki pedig elnegligálná azt, szabadsága elvétessék és jobbágya tétessék.”¹⁾

A XVI. század végétől a fejedelmek a hadjáratokban szerzett érdemekért a székelyeknek nemességet, lófőséget, puskás lovaságot (ez új) és darabontságot kiváltság-levelekkel osztogatnak.

Igy Báthory Zsigmond az 1595-ben és Báthory Gábor 1611-ben a havasdi hadjárat alkalmával, Bethlen Gábor és Rákóczy György a magyarországi hadjáratok idején tömegesen emelnek az alacsonyabb rendből magasabbra székely vitézeket. Egyik rendből a másikba átlépés többé nem a vagyon alapján történik, hanem a fejedelmi kegygyel.

Ilyen átalakulásokon mentek át a székelyek jogai és kötelezettségei a XVII. század végéig.

VI.

A székelység új kora. A határőrség.

Az erdélyi fejedelemség megszűntével Erdélynek a Habsburgház alá jutása s a gubernium felállítása új korszakot jelöl a székelység történetében is.

A Lipót-féle 1691-ik diploma ezt mondja a székelyekről:

„A székelyek eme legharcziasabb nép (Siculi, genus hominum bellicosissimum) mint eddig voltak, úgy ezentul is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden katonai elszállásolás terhétől, birtokaik után, a melyeket hadfölkelés kötelezettsége mellett birnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is. A székely jobbágyok nem értetnek ez alá.”²⁾

1) Sz. O. IV. 212.

2) Szász Károly: Sylloge Tractatum 125. 1.

Ez képezte a székelyek adómentessége alapját a guberniumi korban, a mi azonban a valóságban nem érvényesült, mert az országos adók növekedésével a székelyeknek is el kellett vállalniuk egy részt az adóból.

Lipót diplomája az adót háborus időben 400,000 forintban állapította meg. Ebből a székelység 1692-ben „jóakaratából” elvállalt 22,000 forintot. Az abó a század végén már egy millióra növekedett, melynek a székelyek már egytizedét fizették s 1702—1703-ban már egyenylőzadát „atyafiságos indulatból”.

A gubernium 1698-ban már maga is elismeri, hogy „az elmúlt zürzavaros időben az nemes székely natio erejénél feljebb terheltetett.”¹⁾ 1701-ben tiltakoznak a székely követek az adó rendszeressé válása ellen s mindig csak az adómentesség jogos fentartásával vállalják el az adófizetést.

A székely székek úgy osztották fel maguk közt az adót, hogy Háromszék fizetett 33%-ot, Udvarhelyszék 26%, Marosszék és Csikszék 18—17%, Aranyosszék 7%-ot (1700-ban). Birtokos nemes ember, a kinek legalább 7 jobbágya volt, pénzádót nem fizetett (jobbágya igen), a szabad székely rendszeresen fizetett, a jobbágy felényi adót fizetett. Az adókulcsot a marhaállomány (ökör) képezte. A nemesek és marhás szabadosok ökreit egyesével irták össze, a vagyontalan szabadosokét kettesével, a marhás jobbágyokét kettesével, marhátlanokat négyesével. Ezek voltak az egységyszámok.

A Rákóczi-forradalom alatt (melyben a székelyek a szabadságért lelkesen harcoltak) a háború, pestis megtizedelte a lakosokat, a marhavész elpusztította vagyonukat. A mi megmaradt, „elvitte a rettenetes portioázás”²⁾ (tehát az adóvégrehajtó). A kurucz háború után a fegyvereket elszedték s a székely falvakat is megszállotta a német katonaság, mely a népen rémes istenverése volt. A székely jogokon újabb rést ütöttek azáltal, hogy a főkapitányságokat a székeken többé nem töltötték be, tehát eltörölték a katonai szervezetnek legfőbb képviselőjét.

1715-ben már az erdélyi adó ötödrészét fizették a székelyek.

Az 1717—19-ig dühöngött rémitő pestis, szárazság és éhhalál majdnem felét áldozatul ejtette a Székelyföld lakosságának. Csikban

1) Jakab E. és Szádeczky Lajos: Udvarhelymegye története. 407.

2) Cserei historiája. 475.

pl. e 3 év alatt 25 faluban 11,348 halottat temettek s életben maradt 14.438.¹⁾

Adójuk 1730-ban 17%-ban állapított meg, tehát egyhatodát fizették az ország adójának.

Mária Terézia háborúi ismét igénybevették a székely vitézséget, 1741-től 45-ig újra meg újra megindul a hadi készülődés. A székelyekre nagy súlyt fektettek. „A egész nemes székely natio egy sereget fog konstituálni — írja a gubernium 1745-ben — jól vigyázzanak, nehogy a székely natio azt a szép enconiumát (dicséretét), mely a (Lipót-féle) diplomában iratik, elveszesse, mert a nemes vármegyék seregeit vagy vizsgálják, vagy nem, de a nemes székely natio seregét odaki sokan fogják observálni.”²⁾

A székelyek meg is feleltek a várakozásnak s régi dicsőségüket új babérral diszítették fel az osztrák örökösödési, majd a porosz elleni harcokban.

A székelyek régi vitézségének újra felcsillanása adhatta azt a gondolatot a bécsi intéző köröknek, hogy a székelységből határőrséget szervezzenek. Buccow Adolf lovassági tábornok 1761. elején Erdélyben katonai főparancsnokká és a székely határőrség szervezésére kir. biztossá neveztetven ki, 1762-ben megkezdte a székelység fegyver alá összeírását. A dolog nem ment könnyen, mert a nép vonakodott az állandó katonáskodás szokatlan terhétől. Mária Terézia rendelete önkéntes katonáskodást akart, Buccow erőszakkal mérték alá fogott minden lófő-és közszékelyt. A nép azt felelte, hogy ők mindig szabadok voltak s katonáskodni is nem rendeletre, hanem törvények és kiváltságaik értelmében szoktak honfitársaik vezérlete alatt. Mindennek dacára a székelyek, még az armalisták is, besoroztattak a határőrségbe.

Az elkeseredett nép megpróbálta az ellenállást, de sorkatonaságot vezettek ellenük s Mádéfalván 1764 január 7-én hajnalban megtámadták az ott összegyűlt székelységet s a Siculicidium név alatt ismert gyászos emlékü vérkeresztiséget rendeztek a székelység igába hajtására. Az összeírt székelységből aztán két gyalog- és egy huszárezredet szerveztek 4- 4000 tényleges katonával, német ezredek alatt, főparancsnokul megnyerték gróf Gyulay Sámuel.

A Siculicidium s az erőszakos katonaillesztés a csiki székelység egy részét Moldovába kibujdosásra készítette, ezekből alkotta aztán

1) Jakab E. és Szádeczky L. Udvarhelymegye története 448. 1.

2)

U.

ott.

582.

gr. Hadik András Bukovinában, mint az új osztrák tartomány kormányzója, az ottani székely falvakat.

A székely határőrség intézménye átalakította a Székelyföld közéletét s kihatással volt a magán-, társadalmi és jogviszonyokra is. Nehezen törődött bele a nép az új rendszerbe s midőn II. József császár halálával az alkotmányos reform-mozgalmak megindultak, a székelység a határőrség eltörlését követeli, de hiába.

A francia háborúk alatt a székely vitézek diadalmas harcokat vívnak a külföldi harctereken. Az újra feléledt katonai szellemnek köszönhetjük, hogy a székelyek legutóbbi nagy nemzeti küzdelmünk, az 1848/49. szabadságharc idején újra bebizonyították, a mit Báthory Zsigmond írt 1601. szabadságlevelükbe, hogy „még virágozik lelkünkben az ősi hun erő és dicsőség.” A magyar nemzet érzelmeinek leghivebb tojmácsolója méltán zenghetette el róluk, hogy:

Csak nem fajult el még a székely vér,
Minden kis cseppje drága gyöngyöt ér!

*

E drága gyöngyök, a székelyek vére bőven omlott a magyar haza védelmében a négy világtáj minden részében. Elmondhatták a székelyek már 1493-ban, hogy „minden hadjáratban és táborozásban ott voltunk az ország védelmére s a mi őseink vére különböző országokban, t. i. Moldvában, Havasalföldén, Rác-, Török-, Horvát-, Bolgárországban (hozzátehetnék volna, hogy Cseh- és Morvaországban, Ausztriában s az elfoglalt Bécsben) bőven omlott és a mi vérünkkel patakok folydogáltak, tagjainkból és csontjainkból pedig halmokat hánytak.”¹⁾)

E drága gyöngyök az újabb időben egyenként és tömegesen peregnek le a magyar nemzet testéről és pedig olyanok közé, a kik építő-anyagnak: kavicsnak nézik a gyöngyöket.

Idegen állam politikusa, egy angol író is (Fitzgerald) felismerte a helyzetet és megírta néhány év előtt, hogy Erdélyt a székelyek tartották és védelmezték meg a múltban s tarthatják meg a jövőre is a magyarnak.

Valóban a történelem arra tanít, hogy a székelyek voltak, a kiknek erős gátjain megtört kelet népáradata, a besenyők, kunok, tatárok, törökök Magyarország eltiprására irányuló erőfeszítése.

1) Báthory István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban. Szabó Károlytól. Székely Egyeleti Képes Naptár 1893. évf.

Erdély volt Magyarország keleti védőbástyája századokon át s a Székelyföld ennek legkimagaslóbb őrtornya, hol a veszély idején felgyújtották a Tűzhalom nevű hegyeken a máglyákat s a nép, az istenadta nép dobokat és „száldobokat” verve, süvegjébe virágot tűzve s dalolva a harczmezején — ment a halálba, vagy a szabadságba.

Ezt a népet elesni engedni: nemzeti bűn; ezt megmenteni, fentartani a jövőendőbeli honvédelem magasztos művére — nemzeti érdem!

A magyar nemzeten, a magyar államon, kormányon és társadalmon áll: bünt követni el, vagy a honfiúi érdemek babérkoszorújával övezni homlokát. (*Élénk, hosszantartó éljenzés és taps.*)

Gróf Dessewffy Aurél, a kongresszus diszelnöke:

Tisztelt Kongresszus! Méltóztassanak nekem megengedni, hogy tolmácsa legyek a közérületnek s a kongresszus nevében meleg köszönetemet és elismerésemet fejezzem ki dr. *Szádeczky* Lajos tagtárs urnak ezen nagy tanulmányra valló, érdekes előadásért, melyet nekünk tartani szives volt. (*Élénk éljenzés.*)

Most pedig fölkérem *Buday Barna* főtitkár urat, sziveskedjék a képviselletekről jelentését megtenni. (*Halljuk! Halljuk!*)

Buday Barna, a kongresszus főtitkárja: Van szerencsém bejelenteni, hogy a rendező-bizottság határozata alapján a m. kir. kormány tagjai, az összes szakminiszterek, a székelyföldi törvényhatóságok, sz. kir. és rendezett tanácsú városok, a székelyföldi miniszteri biztos, az összes Székely-Társaságok, az erdélyrészi gazdasági egyesületek, az országgyűlés mindkét házának tagjai a kongresszusra meghivattak, valamint számos közintézet és testület értesített a kongresszus céljáról, idejéről és helyéről. Ennek folytán képviseltetésükről az alábbiak gondoskodtak:

a földmivelésügyi m. kir. miniszter képviselétével *Sándor János* főispán, miniszteri megbizott, *Horváth Sándor* és *Balogh Vilmos* min. tanácsosok, *Tervej Imre* miniszteri osztálytanácsos és *Sierbán János* orsz. tejjgazdasági felügyelőket bizta meg s egyuttal biztosította a rendező-bizottságot ez alkalommal is a székely-kérdés iránt érzett meleg érdeklődéséről és arról, hogy a kongresszus hazafias munkásságát s annak eredményét különös figyelmére fogja méltatni;

Láng Lajos kereskedelmi miniszter képviselétében megjelentek: *Reviczky Konrád* min. tanácsos és *Micseh Endre* min. titkár;

Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter képviseletével
Hoffmann Hugó vezérkari ezredest bizta meg;

Plósz Sándor igazságügyi miniszter képviseletében *dr. Dévai Ignác* kir. ítélőtáblái bíró, *dr. Kemény Andor* kir. törvényszéki bíró és *dr. Szászi Béla* min. titkár jelent meg.

Csik vármegye képviselője: *Becze Antal* alispán;

Háromszék vármegye képvis.: *Szentiványi Miklós* alispán;

Maros-Torda vármegye képvis.: *Farkas Albert* alispán;

Marosvásárhely th. jogu város képvis.: *Sándor János* főispán

Torda-Aranyos vármegye képvis.: *dr. Betegh Miklós* alispán és
dr. Horváth Miklós vm. főjegyző;

Udvarhely vármegye képvis.: *dr. Domokos Andor* alispán;

Kiskükiüllő vármegye képvis.: *Csató Gábor* alispán vezetése alatt
10 tagu küldöttség;

Székely-Udvarhely város képvis.: *Sz. Szakáts Zoltán* polgármester;

Sepsi-Szent-György város képvis.: ifj. *Gödri Ferencz* polgármester;

Kézdivásárhely város képvis.: *dr. Török Andor* polgármester ;

Brassó vármegye hétfalusi járásának csángó lakossága képvis.:
gróf Lázár István főispán, *dr. Semsey Aladár* főszolgabíró.

Lemhényi körjegyzőség képvis.: *Szánthó Károly* körjegyző;

Bükszád község képvis.: *Jakabos István* körjegyző.

Csik vármegyei Gazdasági Egyesület képvis.: *Becze Antal* elnök,
Mihály Ferencz és *T. Nagy Imre* titkár. *Marostorda* vm. *G. E.*:
Erősdý Sándor. *Udvarhely* vm. *G. E.*: *Hollaky Arthur* elnök,
dr. Demeter Lőrincz és *Kassay Ákos*. *Alsó-Fehér* vm. *G. E.*:
Székelyhidy Viktor titkár. *Fogaras* vm. *G. E.*: *Id. Zankó Emil*
elnök. *Dr. Benedek Arthur* és *Balla Károly* titkár. *Komárom* vm.
G. E.: *Sárközy Aurél* elnök és *Fáy István*. *Nagyküiküllő* vm.
közgazd. bizottsága: *Dr. Bélydy László* elnök és *Somogyi Albert*.
Szolnok-Doboka vm. *G. E.*: *Betegh Imre*, *Szemmáry József* és
Bartók József.

Barátosi Székely- Társaság: *Szonda László*. *Baróthi Sz.- T.*:
Dr. Solymossy István elnök, *Jancsó Gábor* és *Hoffmann Géza*.
Brassói Sz.-T.: *Koós Ferencz* elnök, *Dr. Gencsy Endre* és *Albert*
Ferencz. *Budapesti Sz.-T.*: *Kiss Menyhért* és *Ágoston Lajos*.
Csikszenmártoni Sz.-T.: *dr. Nagy Jenő* elnök, *dr. Csiszér Miklós*
és *dr. Ujfalussy Jenő*. *Csikszeredai Sz.-T.* : *Becze Imre* és *Kovács*
Antal. *Debreczeni Sz.-T.*: *Pünkösti Ferencz* elnök, *Bakonyi Samu*

és Oláh Károly. Fogarasi Sz.-T.: Bocskor Ádám. Gyergyótölgyesi Sz.-T.: Ferenczy István elnök, Nyerges Gyula. Oergyószentmiklósi Sz.-T.: Lázár János elnök, Orel Dezső és Simon Balázs. Gyulafehérvári Sz.-T.: Imecs Jákó elnök, Erős József, dr. Felszegi Lajos és Balló Lázár, Hétfalusi Sz.-T.: Zsigmond Károly, Donáth Sándor és Fekete Benedek. Kézdivásárhelyi Sz.-T.: dr. Bánffy Zsigmond alelnök és Zajzon Sándor. Kovásznai Sz.-T.: Csia György elnök, Szócs Lajos és Lakatos Gyula. Nagybacsoni Sz.-T.: Benke Ferencz elnök, Barabás Elek és id. Nagy Ferencz. Nagyenyedi Sz.-T.: Gáspár János elnök, dr. Garda Kálmán és Bálint Lajos. Nagyszebeni Sz.-T.: Gödry Sándor, Zágoni Gábor, Boga Lajos és Székely György. Parajdi Sz.-T.: Kovách Mihály elnök, Paget Olivér és Stein Dávid. Régenvidéki Sz.-T.: dr. Gaál Sándor, Farkas Albert, Schwarcz Gyula. Sepsi-Szent-Györgyi Sz.-T.; Vajna István elnök, Benedek János és Bodola Sándor. Székelykereszturi Sz.-T.: Borbély Sámuel elnök és Barabás Endre. Székely-Udvarhelyi Sz.-T.: Becsek Aladár és Spaller József. Tordai Sz.-T.: Dózsa Ferencz alelnök, Kovács Dániel és Varga Dénes. Budapesti Székely-kör: dr. Györffy Gyula, Józsa László és Fábrián László.

Bukaresti Magyar-Társulat: Kertész József és Debreczy József.
Bukaresti Szent-István-Társulat: Holló János, Huszti János, Meskó János.

E. M. K. E . gyergyóvidéki fiókköre: Görög Joachim elnök és Sántha Albert.

Országos Központi Hitelszövetkezet: Seidl Ambrus min. tan., igazgató.

Országos Nemzeti Szövetség: Balás Árpád ig. elnök.

Országos Balneológiai Egyesület: Hankó Vilmos.

Debreczeni Csokonai-Kör: Benedek János.

Előpataki fürdő-birtokosság: Bogdán Emil és Száva Gerő.

Üdvözlő iratokat és táviratokat küldöttek a kongresszus elnökségéhez és elmaradásukat kimentették:

A m. kir. miniszterelnök, mint *belügyminiszter*, gróf Zselénski Róbert, gróf Korniss Viktor, Hertelendy Ferencz, Beksits Gusztáv, Bernát István, Horváth Mihály, Clair Vilmos, Weisz Berthold, Tokaji László, dr. Löw Sámuel és Neumann Ármin.

Főtitkár ezután ismerteti a kongresszus szervezetét, bemutatja a rendező-bizottság által megválasztott szakosztályi elnökök, alel-

nökök és jegyzők névsorát, a melyet a kongresszus helyesléssel

Erdélyi Magyar Adatbank

tudomásul vesz.

Gróf Dessewffy Aurél diszelnök: Felkérem a szakosztályi elnök urakat, szíveskedjenek osztályaik tanácskozását megkezdeni s a hozandó javaslatokat a kongresszus elnökségéhez benyújtani, hogy a záró ülés elé terjeszthesse.

Bedő Albert elnök: Van szerencsém a tisztelt kongresszusnak bejelenteni, hogy *Molnár Józsiás* és társai indítványt adtak be az arányosítás kérdésére nézve. Ez indítvány kiadandó a kongresszus részéről a III. szakosztálynak; felkérem tehát a III. szakosztály elnökét, szíveskedjék ezt az indítványt tárgyalás alá vétetni s annak eredményét majd a plenáris ülésnek bejelenteni. *(Helyeslés.)*

Gróf Dessewfffy Aurél diszelnök: Ezzel megnyitó ülésünk tárgysorozata ki lévén meritve, köszönöm szives figyelmüket s ezzel az ülést bezárom. *(Hosszantartó éljenzés és taps. Felkiáltások: éljen a diszelnök!)*